

KAZ DAĞLARINDA DAĞ, AĞAÇ VE OCAK KÜLTÜ ÜZERİNE İNANIŞ VE UYGULAMALAR

The Beliefs and Practices on Mountain, Tree and Fire Cults in “Kaz Mountains”

Ali DUymAZ*

Halil İbrahim ŞAHİN**

Kaz
Dağlarında
Dağ, Ağaç ve

116

ÖZ

Araştırmannın Temelleri: Büyük bir bölümü Balıkesir sınırları içinde kalan Kaz Dağları, mitolojik dönemlerden beri Kuzey Batı Anadolu'nun önemli kültür merkezleri arasında yer almaktadır. Günümüzde her yıl düzenlenen Sarıkız şenlikleri ile tanınan Kaz Dağları, zengin bir kültürel yapıya sahip olmasına rağmen yeteri kadar halkbilimi araştırmalarına konu edilmemiştir. Hâlbuki bu kültürel dokuda yaşayan insanların çevresini tanıma, anlamlandırma ve uyum sağlama amacıyla oluşturdukları inanış ve uygulamalarına bakıldığında, bunların Türk kültüründe geçmişten günümüze varlığını koruyan temel unsurlar olduğu görülecektir. Bu nedenle Kaz Dağları ve kültürel yapısı hakkında çok daha fazla ve nitelikli çalışmaya ihtiyaç vardır.

Araştırmannın Amacı: Bu makalede Kaz Dağlarının Balıkesir sınırları içerisinde kalan bölümünde dağ, ağaç ve ocak kavramları etrafında şekillenen inanışlar ve pratikleri mukayeseli bir şekilde ele almak ve bu kavramların bölge insanının hayatındaki anlamı, işlevi ve Türk inanış sistemi ile bağlantısı üzerine bazı sonuçlara ulaşmak.

Veri Kaynakları: Kazdağı ve çevresi ile ilgili eserler, bu bölgeden derlenen bilgiler.

Tartışma ve Sonuç: Türk inanış sisteminde kaynakları tarih öncesi dönemlere uzanan pek çok inanış ve uygulama muhtelif Türk toplulukları ve inanç sistemleri vasıtasıyla aktararak ve çeşitli değişim ve dönüşümlerle günümüze kadar ulaşmıştır. Bugün Kazdağı'nda da bu inanış ve uygulamalar günlük hayatın içinde yer almaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaz Dağları, Dağ, Ağaç, Ocak, Kült.

ABSTRACT

Bases of Research: The “Kaz Mountains” which have their big parts inside Balıkesir borders are one of the most important cultural central of North-West Anatolia until mythological period. Whether the “Kaz Mountains” which are known by yearly celebrated the “Sarıkız” festival have a rich cultural structure, they are not included to the folklore researches. However, the beliefs and practices which is formed within the aim of recognition their environment, interpretation and adaptation of people living this cultural texture are basic facts in Turkish culture from past to present. Because of this reason, much more qualitative studies are needed about Kaz Mountains and their cultural structure.

Purpose of Research: In this paper, the beliefs and practices which were formed around mountain, tree and oven concepts in the parts of Kaz Mountains inside Balıkesir borders has been comparatively examined. Besides some outcomes has been acquired about the meaning and function of these concepts on the peoples' lives of this region and about their relations with the Turkish belief system.

Resources of Data: Works about The Kaz Mountains and enviroments, informations collected from this area.

Discussion and Conclusion: The beliefs and practices which is formed within the Turkish culture have reached to this days as transfered, changed and transformed by different Turkish groups. This beliefs and practices occupy a place in this life of area.

Keywords: The Kaz Mountains, Mountain, Tree, Fire, Cult.

* Prof. Dr. Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
aduymaz@balikesir.edu.tr

** Araş. Gör., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
halilibrahim17@hotmail.com

1. GİRİŞ

İnsanlık, yaşama gücünü ve enerjisini yenilemek istediğinde kutsal mekânlara dâhil olma ve bu mekânlardan mümkün olduğunca faydalanma düşüncesini hep canlı tutmuştur. Bu nedenle de kutsal olduğuna inandığı bazı mekânları ziyaret etmiş ve buraları kutsalı üreten merkezler olarak tanımlamıştır. Eliade'nin de belirttiği gibi bu merkezler sahip oldukları ayrıcalıkları çok zor yitirmişlerdir, miras olarak bir kabileden diğerine, bir dinden başka bir dine sürekli olarak aktarılmışlardır. Mesela tarihin erken dönemlerinden itibaren saygı gösterilen kayaların, suların, mağaraların ve ormanların ilahi dinlerde de kutsal olarak kabul edildiklerini görürüz (Eliade, 2003: 61). Aynı şekilde Türk inanış sisteminde de kaynakları tarih öncesi dönemlere uzanan pek çok inanış ve uygulama, muhtelif Türk toplulukları ve inanç sistemleri vasıtasıyla aktararak ve çeşitli değişim ve dönüşümlerle günümüze kadar ulaşmıştır. Bu aktarım sayesinde Türkler, kültür simgelerini yeni coğrafyalara hâkim kılmışlar, bu şekilde kültürel kimliklerini yeni ortamlarda da korumayı başarmışlardır. Türk düşünce sistemini ayakta tutan bu simgelerin de tespit edilerek geçmişten günümüze mukayeseli bir

kült oluşturmuşlardır. Pek çok tepeye, yükseltiye bir evliya mezarı konarak buralar adeta kişileştirilmiştir. Bu mekanlar, kurban kesilen, dua edilen, kutsalla irtibata geçilen doğal tapınaklar halini almıştır (Bonney, 2000: 147; Roux, 1994: 124-128). Diğer bir ifade ile Türklerin kutsal dağlarla ilgili düşüncelerini Anadolu'da tekrar canlandırdıklarını ve buraları yaşanabilir mekânlar haline getirdiklerini söylemek mümkündür.

Türklerin mekânı dönüştürme veya içselleştirme faaliyetlerine örnek teşkil edebilecek mekânlardan birisi de Kaz Dağı'dır¹. Yunan mitolojisinde de önemli bir yeri olan Kaz Dağı, Balıkesir'in Edremit ilçesi sınırları içerisinde ve Edremit körfezinin kuzeyinde yer almaktadır. Sarı Kız tepesi ve Baba Tepe (Kartal Tepe) adlı iki zirvesi bulunan Kaz Dağı, yaklaşık 1800 metrelik bir yüksekliğe sahiptir. Yunan mitolojisine göre adı İda olan Kaz Dağı, özellikle ilk güzellik yarışmasının yapıldığı yer olarak tanınır. Yunan mitolojisine göre aşk tanrıçası Afrodit, rakiplerini yenerek güzellik kraliçesi seçilir. Ayrıca Zeus'un zaman zaman gelip konakladığı ve burada çobanlık yapan Ganymedes'i kaçırdığı da yine Yunan mitolojisinde yer almaktadır (Duymaz, 2001: 1-2; Can, 1963: 249-267; Necatigil, 1988: 60). Yunan mitolojisinde İda adıyla Troya bölgesinde yer alan Kaz Dağı ve çevresi, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasına paralel olarak Türk aşiretlerinin iskân bölgelerinden biri olmuştur. Bu bölgede Tahtacı Türkmenlerinin iskânı ise Fatih devrine uzanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in midilli adasının fethi için gerekli olan gemilerin yapımında kendilerinden faydalanmak amacıyla Adana civarından getirdiği bu Türkmen aşiretine kerestecilikten anladıkları için Tahtacı dendiği rivayet edilmektedir (Tanyu, 1987: 121-122; Eröz, 1990: 23). Ahmet Vefik Paşa'nın iskânı ile bugün Kaz Dağı'nın eteklerinde yaşayan Türkmen aşiretleri, bölgede hâkim olan Yunan tesirini dinamik kültürel ve sosyal yaşantılarıyla kendi lehlerine çevirmişlerdir.

Günümüzde Kaz Dağının kutsiyeti ve olağanüstülüğü Sarıkız efsanesi ile ilişkilidir. Bu dağın zirvesindeki Sarıkız tepesini ziyarete gelenler, buraya Sarıkız nedeniyle geldiklerini belirtmektedirler. Ancak Sarıkız tepesi ve etrafındaki diğer kutsal tepeler görüldüğünde bu bölge ile ilgili inanışların ve uygulamaların dağ kültü inancı ile çok yakın bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Kazdağı'nın zirvesinde kutsal olarak kabul edilen bazı yerler bulunmaktadır. Sarıkız'ın defnedildiği kabir olarak rivayet edilen tepeciğe "Sarıkız Tepesi", babasının kabrinin bulunduğu yere ise "Babatepe" (Babadağı) adı verilmektedir. Ayrıca Zeus'un Truva savaşlarını yönettiği yer olarak rivayet edilen "Karataş Tepesi" (Gargoros), "Cılbak Tepesi" ve "İkrar Tepesi" gibi başka kutsal tepeler ve Sarıkız'ın kaz güderken kazlar uçmasını diye inşa ettiği "Kaz Avlusu" ve kazlarını suladığı rivayet edilen "Çatalçimi" gibi saygı duyulan mekânlar vardır. Bu mekânlar, Sarıkız efsanesi ile alakalı olduğu için incelemeye Sarıkız efsanesini de dâhil etmek gerekmektedir.

Sarıkız efsanesinin pek çok varyantı vardır, ancak bütün varyantlarda ortak ve bu efsane tipinin değişmez nitelikleri olan bazı durumlar vardır. Sarıkız'ın

¹ W. Radloff'un Sibiry'a'dan tespit ettiği, Tanrı Ülgen için bir atın kurban edildiği ayinde ilginç notlar vardır. Yılda bir kez düzenlenen ve iki veya üç gece süren bu törende beyaz bir at kurban edilmek için seçilir. Çadırda yakılan ateşin dumanına şaman davulunu tutar, birbiri ardına ruhları çağırır. Çadırdan çıkarak içi samanla doldurulmuş bir "kaz" kuklasına biner ve uçuyormuş gibi hareketler yaparak şöyle der:

Beyaz göğün üstüne,

Beyaz bulutların ötesine,

Mavi bulutların ötesine,

Yüksel göğe ey kuş! (Eliade, 2003: 119; Radloff, 1994: 27)

Şamanın kazı binek olarak kullanmasındaki amacı, atın ruhunu yakalamaktır. Şaman, atın ruhunu yakalayınca kazı serbest bırakır ve atı kurban eder (Eliade, 2003: 119). Bu kurban töreninde kazın göğe doğru yükselmede simgesel de olsa bir vasıta olarak kullanıldığını ve bölge insanının düşünce dünyasında kazın kutsal mekânlara ulaşabilecek bir varlık olarak algılandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün Anadolu sahasındaki Kazdağlarının ve Sarıkızın kazlarının da rastlantı eseri ve gelişigüzel bu bölgeye gelmediğini düşünmek gerekmektedir.

özdeşleştirilirler ve merkezdirler, yani büyümlü bir biçimde kozmik dağın zirvesiyle bütünleşirler (Eliade, 2003: 114). Dünyada kutsal bağlantısı olduğuna inanılan bu merkezlere, “yüksek” olma erdemine ulaşmak, aşkın olana bulaşmak, kutsal mekanlara dahil olarak insanlık durumunu aşmak isteyenler yönelmektedir (Eliade, 2003: 115-116). Aynı şekilde Kazdağı’ndaki Sarıkız yatırını da her yıl onlarca kişi ziyaret etmekte ve bu esnada yapılanlar, yükselme ve tırmanma ayinleriyle önemli benzerlikler göstermektedirler.

Dağ kültü inancını Kazdağı’nda canlı tutan Sarıkız’a dağ iyisi bağlamında ayrıca dikkat etmek gerekir. Türklerde dağlarda bulunan ve hatta dağa ait pek çok varlığı himaye eden “dağ iyisi” inancı bulunmaktadır. Tespitlere göre Altay, Şor, Hakas vb. Türk topluluklarında dağ iyisi çoğunlukla bir kadın görünümündedir, ancak dağ iyisinin erkek olduğu yönünde bazı inanışlar da tespit edilmiştir. Mesela Altay Türklerinde dağ iyisinin kızıyla evlenmenin avcılara uğur getireceğine inanılmıştır. Dağ iyisinin ormanda yaşayan hayvanları koruduğu, Şamanlara yardım ettiği, kahramanlık hikâyelerini çok sevdiği ve güzel hikâyeler anlatanlara sarı saçlı bir kız şeklinde görünerek onunla birlikte yaşadığı yönünde inanışlar vardır (Beydili, 2005: 148-149). Kazak, Kırgız ve Başkurtların Sarıkız suretinde bir ruha inandıkları bilinmektedir (İnan, 162-263). Altay-Sayan Türklerinde tıpkı orman hamisi gibi dağ iyisi sarı saçlı kadın olarak düşünülmüştür. Altay Türklerinde av hayvanlarının anası ve iyisi olarak bilinen Manahan orman hamisi için avcılar, törenler düzenlemiş ve avın bereketli geçmesini temenni etmişlerdir. Ayrıca bu dağ ruhu, temasa geçtiği bazı avcılara bol miktarda av da vermiştir (Bayat, 2006: 48). Altay topluluklarından Kumandinlerin av konulu bir efsanelerinde Sarı Kız’a “Tagning Ezi Sarı Kız” (Dağ iyisi Sarı Kız) şeklinde rastlanmaktadır (Beydili, 2005: 483). Altay-Sayan Türklerinde, Şorlarda ve Hakaslarda dağa ve dağ iyisine kurban sunulduğu bilinmektedir (Bayat, 2006: 56-57). Görüldüğü gibi Sarıkız, Kazdağı’nın dışında da çok geniş bir Türk coğrafyasında bilinmektedir ve Türk inanış sistemindeki dağ ve kaya kültü ile çok yakın ilişki içindedir.

Kazdağı, günümüzde Sarıkız’a ev sahipliği yapması nedeniyle kutsal olarak kabul edilmesine rağmen buradaki kutsal mekânlarla ilgili inanış ve uygulamalara yakından bakıldığında aslında bunların dağ kültü inancı etrafında şekillenmiş olduğu görülmektedir.

3. KAZ DAĞI’NDA KUTSAL AĞAÇLAR

Türk inanç sisteminde “Bay Terek”, “Temir Kavak”, “Hayat Ağacı” veya “Evliya Ağaç” gibi adlarla anılan kutsal ağaçlar, Gök Tanrı’nın simgeleri arasındadırlar. Bu ağaçlar da bazı kutsal dağlarda olduğu gibi gökte bulunan ve Tanrı’nın yaşadığına inanılan cennete kadar yükselmektedir. Ulu ağaçların Tanrı ile ilişki içinde olduğu inancı, onlara Tanrı’yı sembolize etme hakkı tanımıştır. Ancak Tanrı’yı sembolize eden veya Tanrısal niteliklere sahip ağaçlarda bazı özellikler aranmıştır. Bu ağaçlar, genellikle tek, diğer ağaçlara nazaran eşsiz ve hep

simgeleyen bez parçaları bağlanmıştır (Bonnefoy, 2000: 28). Ayrıca bu ağaçları kesmek veya onlara saygısızlık etmek yasaklanmıştır.

Kazdağı'nda kutsal olarak kabul edilen bazı ağaçlar vardır. Bunlardan ilki Kazdağı'nın zirvesinde Kazçimi veya Kazçimen olarak bilinen bölgede bulunmaktadır. Bu ağaç, bitki örtüsü bakımından oldukça zayıf çıplak bir alanda bitmiştir. Ağacın dibi taşlarla çevrilmiş ve dallarına da dilek dileyenler çeşitli bezler bağlamıştır. Bu haliyle Anadolu'daki kutsal ağaç modelini yansıtan bu ağacı Sarıkız tepesini ziyarete gelenler, ziyaret etmekte ve ona dilek dilemektedirler. Ağaç, Kazdağı'nın doruklarında bulunması, çıplak bir arazide ve tek olması ile dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi Türk inaniş sisteminde teklik önemlidir, Gök Tanrı'nın sıfatlarından birisidir. Kutsal ağaçlar, yalnız (tek) ve benzersiz oluşları ile Tanrının yüceliğini sembolize etmektedirler (Ergun, 2004: 346). Ağacın yapraklarını dökmemesi, meyvesiz olması ve çorak bir arazide bulunması yine kutsal ağaç düşüncesi ile örtüşmektedir.

Mehmetalan Köyü'nün zeytinlikleri arasında yatır olarak kabul edilen bir dede ağaç, kutsal bir ağacın taşınması gereken vasıfları gözler önüne sermektedir. Sadece zeytin ağaçlarının bulunduğu bir bölgede tek bir çam ağacı, kutsal olarak kabul görmüştür. Daha önce de belirttiğimiz gibi Türk düşüncesinde kutsal ağaç, yalnız ağaçtır, yapraklarını yaz kış dökmeyen ağaçtır (Ergun, 2000: 23). Buradaki ağaç da tektir ve çam ağacı olduğu için yapraklarını dökmemektedir. Anadolu'daki pek çok kutsal ağaç gibi buradaki ağacın da hemen yanında bir mezar yer almakta ve bu mezarla birlikte ağaç kutsiyet kazanmaktadır. Ağacın yatıra bağlı bir kutsallığı varmış gibi görünse de ağacın bulunduğu mevki, diğer ağaçlardan farklı olması ve en önemlisi yalnız oluşu onun yatır gibi düşünülmesine neden olmuştur. Diğer bir ifade ile farklı olan bu ağaca bölge insanı, kültürümüzde çok eskiden beri var olan ağaçla ilgili inanışları yüklemiştir.

Kutsal ağaçların etrafındaki ağaçlara nazaran daha uzun, daha heybetli veya daha gösterişli olması durumunu Kavurmacılar Köyü'ndeki bir ağaçta görmek mümkündür. Hâkim bir tepenin üzerinde civardaki ağaçlara göre gövdesi ve dalları ile daha büyük bir görünüşe sahip bu ağacın altında her yıl Ağustos ayının üçüncü haftası Sarıkız hayırı yapılmaktadır. Diğer ağaçlara nazaran etrafında herhangi bir mezarın bulunmadığı bu ağaç, heybeti ile kutsal ve ulu ağaç olarak kabul görmüştür. İnsanlar bu ağacın altında toplanarak Sarıkız için yemekler yemektedir. Belirli zamanlarda ve belirli bir amaç için gerçekleştirilen bu törenler, kutsala sığınmak, sıra dışı olmak, zamanın dışına çıkmak isteyen insanın tavırlarıdır. Ayrıca buradaki insanlar, bu merkezlerde kutsalla bağlantıya geçmekte ve yaşam güçlerini tazelemektedirler.

Kazdağı'nda ağaçlardan farklı şekillerde de faydalanılmaktadır. Çetlemik gibi kutsal olduğuna inanılan bazı ağaçlardan nazarlıklar yapılmaktadır. Hatta bölgedeki Tahtacı Türkmenler, çocuklarını nazardan koruyabilmek için çocukların beşiklerini de çetlemik ağacından yapmaktadırlar (Alaca, 2007). Bu sayede ağaçtaki uğurdan, kuttan ve kutsallıktan korunma amacıyla faydalanılmaktadır. Özellikle Tahtacı Türkmenlerin çadırlarında da kullanılmış olan ağaçlar, bu bölge insanının hayatında önemli bir yere sahiptir.

4. KAZDAĞI'NDA AİLE OCAKLARI

Ateş ve ocak etrafında gelişen inanışlar, Türklerde ateşin kutsal bir boyutunun olduğuna işaret eder. Ocağın çeşitli kullanım alanları vardır. Evlerin merkezini teşkil eden ocaklar, zamanla evleri veya aileleri temsil etmeye başlamıştır. Ateşin yandığı bu ocaklıkların birer iyesinin olduğuna inanılmış, bu iyelere saygı gösterilmiş ve ocaklar kutsal kabul edilmiştir (Beydili, 2005: 436-437). Ocak, ayrıca soyu ifade etmede veya kişinin kutsal bir kökten geldiğini, bu

nedenle olağanüstü güçlere sahip olduğunu belirtmede de kullanılmıştır. Türklerde ateşin kullanım alanları, ocağın toplum yaşamındaki yeri ve geleneksel uygulamalarda ateş veya ocağın yer alış şekli üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır (İnan, 1986; İnan, 1987; Ögel, 1995; Ocak, 1983). Çalışmanın sınırlarını aşmamak için ocak kültürünü Kazdağı'ndaki çeşitli uygulamalardan hareketle ele almak istiyoruz. Kazdağı'ndaki tespitlerimize göre ocak kültürüne ilişkin gelenekler, özellikle Tahtacı olarak bilinen guruplar arasında çok daha belirgin haldedir. Tahtacıların her yıl yaptıkları Sarıkız ziyaretlerinde ve Hıdrellez günlerinde ziyaret ettikleri mezarlıklarda ocakların önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz.

Balıkesir Tahtacıları, her yıl ağustos ve eylül aylarında Sarıkız'ı ziyaret ederler. Burayı ziyaret eden Tahtacıların hacı olduklarına, Tahtacıların Kabe'sinin Sarıkız olduğuna dair inanışlar bulunmaktadır. Ayrıca Sarıkız ziyaretlerine katılamayanların vekil gönderdikleri de bilinmektedir (Duymaz, 2001: 96). Bu bölgede "Sarıkız Hayırı" adıyla geniş çaplı katılımlarla Sarıkız'ın ziyaret edildiği de yine bilgilerimiz arasındadır (Kalay, 1997). Tahtacı Türkmenlerinin Sarıkız ziyaretine daha fazla önem verdiklerini yaptıkları kutlama şekillerinde görebiliyoruz. Kazdağı'nın eteklerinde yaşayan Tahtacı Türkmenleri, Sarıkız'ı ziyaret etmek için Kazdağı'nın zirvesindeki Sarıkız yaturına uzun süreli seyahatler düzenlemektedirler. Bu ziyaretler esnasında "Sarıkız Tepesi"ne yakın bir yerde çadırlar kurarak bazen üç gün, bazen bir hafta orada konaklamaktadırlar. Onlar için bu konaklamalar, Sarıkız'ı ziyaret etmenin ve ona saygı ifade etmenin değişmez kuralıdır (Alaca, 2007). Dini içerikli olduğu kadar sosyal bir işleve de sahip olan Sarıkız ziyaretleri, çeşitli yerleşim birimlerinde yaşayan Tahtacı Türkmenlerinin bir araya geldikleri, görüştükleri, fikir alışverişinde buldukları ve Sarıkız için çeşitli dini uygulamalarda buldukları etkinliklerdir.

Sarıkız'ın ziyaretini bir ayin olarak nitelendiren Baha Said Bey de bu konuda dikkate değer bilgileri "Memleketin İç Yüzü: Anadolu'da Gizli Mabetler II" ve "Anadolu'da Alevî Zümreleri Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri Yahut Yanın Yatır Süreği" adlı yazılarında vermektedir. Baha Said Bey, ağustos ayı geldiğinde İzmir'den, Aydın'dan, Edremit ve Çanakkale'den Kazdağı'nın zirvesine göçlerin başladığını yazar. İkrar veren bacı ve erler, bu ayinlerde Sarıkız'ın mezarına kırk adım kala sağ yanlarının üzerine yatarlar ve mezara üç adım kalana kadar sürünürler. Burada Sarıkız'ın toprağına niyaz edilir. Buraya gelenler, yanların getirdikleri bir eşyayı (para, elbise vb.) orada bırakırlar. Daha sonra geldikleri gibi sürünerek tekrar geri çekilirler. Bu ayinler için Kazdağı'na gelenler yedi gün yedi gece burada kalırlar, yanlarında getirdikleri kurbanları keserler, sazcular nefesler söylerler ve bu şekilde Sarıkız ziyareti tamamlanmış olur (Baha Said Bey, 2000a: 135; Baha Said Bey, 2000b: 224-226).

Kazdağı'nın zirvesinde Sarıkız ziyareti için yerleşilen alanda her ailenin kendisine ait bir ocağı vardır. Sarıkız için veya Sarıkız'ın babası için kesilen kurbanların etleri bu ocaklarda pişirilmekte ve geniş katılımlı sofralarda yenmektedir. Bu ocaklara "aile ocakları" demek uygun olacaktır, çünkü bu ocakların her biri sadece bir aileye aittir. Her aile kendi ocağını bilmekte ve her yıl bu ocağın yanında konaklamakta ve bu ocağı kullanmaktadır. Bu ocakların belli bir aileye özel olduğunu gösteren en iyi kanıt, Sarıkız'ı ziyarete gelemeyen ailelerin ocaklarının boş kalmasıdır. Diğer bir ifade ile çeşitli sebeplerle Sarıkız ziyaretine katılamayan bir ailenin ocağı, diğer ailelerce kullanılmaz ve onların ocağına saygı gösterilir. Ancak buna rağmen bir ailenin ocağını, başka bir aile kullanmak isterse mutlaka ocağın sahiplerinden rızalık almak zorundadır. Bu örnek, aile ile ocak arasındaki bağlantıyı göstermesi açısından son derece önemlidir. Hatta bu örnek, ocağın atalar kültü ile de olan bağlantısını da yansıtmaktadır.

Abdülkadir İnan, ocak kültü ile atalar kültü arasında bir ilişki olduğunu şaman dualarında geçen “atamızın yaktığı ocak” şeklindeki ifadeyi örnek vererek ileri sürmektedir (İnan, 1986: 68). Bir başka görüşe göre atalar kültü, ocak kültürünü ortaya çıkarmıştır. Ocağın devamlı olarak yanması, ataların o ocakta, o yurttta devamlı olarak bulunması anlamına gelmiştir. Ataların ruhları, ateşle veya ocakla geride kalanlarla bağlantıya geçtiğinden Türkler de ateşi ve ocağı kutsal kabul etmişlerdir (Eröz, 1992: 68). Ocağın soyla veya atayla bağlantısını gösteren bir örneği de Ögel, Direnkova’dan aktarmaktadır. Altay Türklerinde eski evdeki ateşi, yeni eve taşıma geleneği vardır. Bu taşıma işlemini ailenin en büyüğü, eski ateşin korlarını, bir kürek içinde yeni evdeki ocağa taşır ve bu eski korlarla yeni bir ocak yakar. Sonrasında ise “ateş ana” için bir dua okunur (Ögel, 1995: 504). Görüldüğü gibi eski evin kutsal ve saygın ocağı bir törenle yeni yaşam alanına taşınmaktadır. Buradaki taşıma basit bir ateş götürme hadisesi değildir. Ateşle birlikte yıllarca ocağa atfedilen düşünceler ve inanışlar da aileyle birlikte yeni eve dahil olmaktadır. Türklerde bazı çadırlara özellikle içindeki ocağı nedeniyle ayrıca değer verilmiştir. Kazak ve Kırgızlarda dokuz atadan beri, ataların tecelli ettiği ateşin dumanıyla kararmış olan çadırlar “kararmış çadır” olarak adlandırılır. Bu çadırlarda yedi veya dokuz atanın torunları “ulu ev” de denilen bu evde bir araya gelirler. Burada verilen sözler, yemin olarak kabul edilir. Bu ev, ata ruhunun bulunduğu merkezi bir yerdir. Hatta ata ocağı şeklinde nitelendirilen bu evlerden yeni evlenen erkekler, baba ocağını yeni evlerine götürmüşlerdir. Bu şekilde soyla olan bağlantının kesilmediğine inanılmıştır (Ögel, 1995: 510). Buraya alamadığımız daha pek çok örnekte Türklerdeki ocak ve ata ilişkisinin varlığını görmekteyiz. İnceleme alanımız olan Kazdağlarındaki ocakların da bu tarz bir düşüncenin tesiriyle aile ocakları haline geldiklerini söyleyebiliriz.

Tahtacı Türkmenlerin mezarlıklarındaki ocaklar da üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Bugün Edremit civarında yaşayan Tahtacı Türkmenlerin mezarlıklarına bakıldığında ilk dikkati çeken hususlardan birisi mezarların yanlarındaki bu ocaklardır. Anadolu’daki diğer Tahtacı Türkmenlerinin mezarlıklarında da var olduğunu bildiğimiz bu ocakların da ocak ve atalar kültürünün en güçlü yansımaları arasında olduğunu görmekteyiz. Bu aynı zamanda Tahtacı Türkmenleri arasında güçlü ve farklı bir mezarlık algısının olduğunu da göstermesi açısından önemlidir. Bu konuda çalışmaları bulunan Krisztina Kehl, tahtacı mezarlıkları ile ilgili gözlemlerini şöyle anlatır:

Genel olarak Tahtacı mezarlıkları insanda çok bakımlı olduklarına dair bir etki bırakırlar. Bu durum ölüm âyinlerinde ve definlerde de hissedilir. Nevruz ve Hıdrellez gibi dini bayramlar, mezarların yanında yiyecek ve içeceklerle kutlanır... Mezarların baş tarafının bittiği yerde ziyaret sırasında kahve pişirmek için küçük ocaklar yapılır. Oraya konan testiler ve çamur kaplar, ölüyü anmak için düzenlenen ziyafetlerde kullanılırlar. Taşlar dikildikten sonra orada hazır bulunanlar beraberlerinde getirdikleri yiyecekleri paylaşmak ve rakı içmek için kendi ölülerinin mezarlarına yönelirler (Kehl, 1988: 58).

Bu bilgilerden, günümüzde Tahtacıları konu edinen bazı çalışmalardan ve araştırma alanında yaptığımız gözlemlerden hareketle Tahtacı Türkmenlerin mezarlıkları ziyaret esnasında yapılan uygulamalar açısından eski Türk geleneklerini en fazla yansıtan topluluklar arasında olduğunu söylemek mümkündür. Mezarlara gösterilen saygı, mezarlıkların özel bir ilgiyle ve bakımla yok olmuş insanların defnedildiği yerden daha ziyade mekan değiştirmiş, ancak tamamıyla toplumla ilişkisini kesmemiş insanların bulunduğu bir alan olduğu izleniminin verilmesi, belirli zamanlarda mezarlıkların ziyaret edilmesi, bu ziyaretler esnasında mezarlara kurbanların kesilmesi ve yiyeceklerin sunulması Tahtacı Türkmenleri için mezarların ne ölçüde değerli olduğunu göstermektedir.

Kazdağı'ndaki Tahtacı mezarlıklarındaki gördüğümüz aile ocakları, mezarları ziyarete gelenlerin tutumunu ve mezarlıklarla bölge insanının ilişkisini yansıtır niteliktedir. Diğer bir ifade ile mezarlıklardaki bu ocaklar, Tahtacı Türkmenlerin ölüm, mezar ve mezarlık ziyareti ile ilgili inanış ve uygulamalarının bir yansımasıdır. Aile fertlerinden birinin bulunduğu bu mezarlıklarda her mezarın baş ucunda bir ocak yapılmıştır. Bu ocak, sadece o aileye mensup olanlara aittir, bu nedenle ziyaret esnasında o ocağı sadece ait olduğu ailenin fertleri kullanabilirler. Ölenlerle bu dünyada kalanlar arasında bir bağlantı alanı olarak da görülen bu ocaklar, birtakım uygulamaların da merkezinde yer alırlar. Bu uygulamalar genellikle mezarlıkların toplu halde ziyaret edildiği belirli bir anlamı olan zamanlarda yapılırlar. Büyük katılımlı mezarlık ziyaretlerinin yapıldığı en önemli günler Nevruz ve Hıdrellez günleridir. Mersin Tahtacılarında da gördüğümüz bu ziyaretlerin en fazla Hıdrellez gününde yapıldığını söyleyebiliriz (Yılmaz, 1948: 99; Çıblak, 2005: 161-164; Selçuk, 2004: 275-278).

Bugün de Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki Tahtacı Türkmenler, Hıdrellez'i mezarlıklarda kutlamaya devam etmektedirler. Tahtacı Türkmenler için Hıdrellez, mutlaka kutlanması gereken bir gündür. Toplumun hemen bütün fertlerinin katıldığı bu kutlamalarda kesilen kurbanlar, yapılan yemekler, mezarlıklarda ölmüş atalarla birlikte yenir. Ölenler, böylece yılda bir kez anılmış olur. Mezarlıklardaki bu kutlamalarda bol miktarda yeme içme olduğu gibi nefesler okunur, mezarlara niyaz edilir (Eröz, 1990: 357-359; Alaca, 2007). Bu kutlamalarda yenen yemeklerin hazırlanmasında ve yemekten sonra kahvelerin pişirilmesinde mezarların yanlarındaki ocaklar kullanılır. Ocaklar adeta atalarla geri kalanların yılda bir kez sembolik olarak buluşmasını sağlamaktadır.

5. SONUÇ

Yapılan değerlendirmelerin sonunda Kazdağı'nda Türk kültürünün dağ, ağaç ve ocak etrafında şekillendiği inanışların bugün de bölge insanının hayatına yön verdiğini söyleyebiliriz. Sarıkız efsanesi ile kutsal bir konuma yükselmiş olan Kazdağı, günümüzde pek çok inanışın kümelendiği bir saha durumundadır. Türkiye'nin doğal alanları arasında da önemli bir yere sahip Kazdağı, kültürel potansiyeli ile de hem yakın çevresini hem de Türkiye'nin çeşitli bölgelerini etkilemektedir. Geleneksel inanışların, anlatıların, icracıların, kısacası sözlü kültürün büyük organizasyonlarla korumaya alındığı günümüzde Kazdağı gibi kültür merkezlerinin de daha yakından takip edilmesi ve bu alanlardaki kültürel yapılarının daha ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmesi gerekmektedir.

Kazdağı'nda Sarıkız efsanesi etrafında oluşturulan inanışlarda ve uygulamalarda kültürümüzün uzun bir zaman diliminde oluşturduğu kültürel algının yaşamakta olduğunu görüyoruz. Özellikle Kazdağı bölgesinde yaşayan Tahtacı Türkmenlerinin kültür ortamında bu inanış ve uygulamalar çok daha etkilidir. Sarıkız efsanesine bağlı olarak Kazdağı ve bu dağdaki bazı alanlar kutsal olarak kabul edilmektedir. Sıra dışı olarak kabul gören bu alanlarda bazı uygulamalar yapılmakta ve bu uygulamalarda dağ kültü inancının yanı sıra ağaç ve ocak kültürleri de aktif bir rol oynamaktadır. Bütün bunlar, Kazdağı'ndaki geleneksel kültürün insanların inanışlarına ve tutumlarına yön verdiğini gösterdiği gibi bu bölgede kültürel sürekliliğin varlığını da ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Alaca, Güher (2007). Doyran Köyü/Edremit/Balıkesir doğumlu ve 72 yaşında. İlkur Tuncay'ın 20-21.10.2007 tarihli görüşmesi.
- Baha Said Bey (2000a). Memleketin İç Yüzü: Anadolu'da Gizli Mabetler II. *Türkiye'de Alevî-Bekta î, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, haz.: İsmail Görkem, Ankara: Kitabevi, 132-137.
- Baha Said Bey (2000b). Anadolu'da Alevî Zümreleri Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri Yahut Yanın Yatır Süreği. *Türkiye'de Alevî-Bekta î, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, haz.: İsmail Görkem, Ankara: Kitabevi, 216-226.
- Bayat, F.(2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü. *Folklor/Edebiyat*, 12(46), 47-60.
- Beydili, C.(2005). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Bonnefoy, Y.(2000). *Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlü ü I-II*. çev.: Levent Yılmaz, Ankara: Dost Kitabevi.
- Can, Ş. (1963). *Klasik Yunan mitolojisi*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Çıblak, N.(2005). *Mersin Tahtacıları -halk bilimi ara tırmaları-*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Duymaz, A.(2001). Kazdağı ve Sarıkız Efsaneleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(5), 88-102.
- Eliade, M.(2003). *Dinler tarihine giri* . çev.: Lale Arslan, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Ergun, M.(1999). Balıkesir'de Ağaç Kültü. *I. Balıkesir Kültür Ara tırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 413-417.
- Ergun, M.(2000). Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları. *Millî Folklor*, 12(47), 22-30.
- Ergun, P.(2004). *Türk kültüründe a aç kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ergun, P.(2005). Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay-Keloğlan. *Millî Folklor*, 17(68), 78-84.
- Eröz, M.(1990). *Türkiye'de Alevîlik ve Bektâ îlik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eröz, M.(1992). *Eski Türk dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevîlik-Bekta îlik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- İnan, A.(1986). *Tarihte ve bugün amanizm materyaller ve ara tırmalar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A.(1987). *Makaleler ve incelemeleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalay, E.(1997). Sarı Kız Efsanesi ve Edremit Körfezi. *Millî Folklor*, 34, Yaz, 58-59.
- Kehl, K.(1988). *Die Tahtacı Vorläufiger Bericht über eine ethnisch-religiöse Gruppe traditioneller Holzarbeiter in Anatolien*. Berlin: Verl. Das Arab.Buch.
- Necatigil, B.(1988). *100 soruda mitologya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ocak, A. Y.(1983). *Bekta î menâkıbnâmelerinde slâm öncesi inanç motifleri*. İstanbul: Enderun Yayınları.

BAÜ
SBED
11 (19)

125

Balıkesir
Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü
Dergisi
Cilt 11 Sayı 19
Haziran 2008
ss.116-126

- Ögel, B.(1995). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Radloff, W. (1994). *Sibirya'dan III*. çev.: Ahmet Temir, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Roux, J.-P.(1994). *Türklerin ve Mo olların eski dini*. çev.: Aykut Kazancıgil, Ankara: İşaret Yayınları.
- Selçuk, A.(2004). *Tahtacılar Mersin Tahtacıları üzerine bir ara tırma*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Tanyu, H.(1987). *Türklerde ta la ilgili inançlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, A. (1948). *Tahtacılarda gelenekler*. Ankara: Halkevleri Yayınları.
- Yörükân, Y. Z.(2006). *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*. Ekler ve Yayına Hazırlayan: Turhan Yörükân, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Prof. Dr. Ali DUYMAZ

1961 yılında Balıkesir'in İvrindi ilçesinde doğdu. İlkokulu İvrindi Gazi Evrenos İlkokulu'nda, ortaokulu İvrindi Lisesi'nde okudu. Lise tahsilini Gökçeada (Çanakkale) Atatürk Öğretmen Lisesi'nde tamamladı. Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1982 yılında mezun oldu. Askerlik vazifesini Tuzla (İstanbul) ve Çorlu'da (Tekirdağ) yedek subay olarak yaptı. Bingöl'de edebiyat öğretmeni olarak çalıştıktan sonra Yüzüncü Yıl ve Selçuk Üniversitelerinde Türk Dili okutmanı olarak görev yaptı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1989 yılında yüksek lisansını, 1992 yılında ise doktorasını tamamlayarak Türk Halk Bilimi ana bilim dalında doktor unvanı aldı. 1994-1997 yılları arasında Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2 Temmuz 1997 tarihinde Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne geçti. 2002 yılında profesör oldu. Halen aynı üniversitede rektör yardımcılığı görevini yürütmektedir. Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği (İLESAM) ile Folklor Araştırmaları Kurumu üyesi olan Prof. Dr. Ali Duymaz'ın yayımlanmış 12 kitabı ile 50'nin üzerinde bilimsel makalesi vardır.

Araş. Gör. Halil İbrahim ŞAHİN

1979 yılında Muğla'nın Köyceğiz ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Köyceğiz'de tamamladı. 1997 yılında kayıt yaptırdığı Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2001 yılında mezun oldu ve aynı bölümde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dalında 2001 yılında başladığı yüksek lisans programını 2004 yılında tamamladı. Halen "Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları" konulu doktora tezini hazırlamaktadır.